

MİLLİ MÜCADELE VE CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA MİLLİ VE MODERN BİR EĞİTİM SİSTEMİ OLUŞTURMA ÇABALARI

Mehmet OKUR*

Özet: Eğitim, bir ülkenin gelişmişlik düzeyini gösteren unsurlardan bir olarak kabul edilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun mirası üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti de modern, güçlü bir devlet olabilmenin şartlarından biri olan iyi bir eğitim sistemi kurmak amacıyla çalışmalara başlamış ve bu hususta kendisinden bir önceki dönemin eğitim hamlelerinden etkilenmiş veyahut kendi payına bir takım dersler çıkarmıştır.

Osmanlı Devleti'nde eğitim ve öğretim alanında ilk yenileşmeler, batı örneğine benzetilmeye çalışılan askeri okulların açılmasıdır. Bunun sebebi, Osmanlı Devleti'nin savaşlarda yenilgileri çoğaldıkça, bunu öncelikle Avrupalı subay ve askerlerinin iyi yetişmiş olmalarına, kendilerinin de bu alanda geri kalmalarına bağlamalarıdır.

Batı örneğinde açılan askeri okulların yanında medreselerin de mevcudiyetini koruması eğitim alanında bir ikilik meydana getirmiş ve bu ikilik batı örneğinde sivil okulların kurulmasıyla daha da belirginleşti. Zira bir taraftan hukuk okulları batı yasalarına göre hakimler mezun ediyor, bir taraftan da Mekteb-i Kuzâd ve medreseler fıkıha göre hükümler verecek kadılar yetiştiriyordu.

İşte özet olarak belirttiğimiz Osmanlı eğitim sistemindeki bu noktalar, yeni bir eğitim politikasını gerekli kılıyordu. Bu nedenle Türk milleti Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde bağımsızlık mücadelesine girerken ve cumhuriyeti kurarken, gençliğin bundan sonra hangi ilkelere, amaçlara, hangi eğitim felsefesi ve dünya görüşüne göre yetiştirilmesi gerektiğinin ivedilikle belirlenmesi oldukça önemli idi.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Cumhuriyet, Eğitim, Modern, Ulusal

1. Giriş

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde Türk eğitiminin durumu, Atatürk'ün; eğitim anlayışı, eğitimle ilgili öğretmenlere, gençlere ve topluma verdiği demeçler, kadınların eğitimine önem verilmesi vb. konularla ilgili olarak şimdiye kadar bir çok kitap, tez, makale ve bildiri yayınlanmıştır.¹ Biz de bu çalışmamızda, 1920 – 1928 yılları arasında

* Yrd.Doç.Dr., Atatürk Üni., Bayburt Eğitim Fakültesi.

¹ Reşat Özalp, "Türkiye'de Yüzyıllık Mesleki ve Teknik Öğretim", Mesleki ve Teknik Öğretim, Sayı: 104 (Ekim 1961), s. 17 – 115; M. Rauf İnan, "Atatürk'ün Devraldığı Eğitim Düzeni", Atatürk Konferansları V (1971 – 1972), TTK Yay, Ankara, 1975, s. 117 – 161; M. Rauf İnan, "Türkiye Cumhuriyeti ve Eğitim", Atatürk Konferansları VI (1973 – 1974), TTK Yay, Ankara, 1977, s. 239 – 262; Şefik Uysal, "Atatürk ve Eğitim", Türk Eğitim Derneği Yay, Ankara, 1981, s. 293 – 321; Mustafa Ergün, "Mustafa Necati'nin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri", Mustafa Necati Sempozyumu (Kastamonu 9 - 11 Mayıs 1991), Ankara, 1991, s. 105 – 116; Hıfzırahman Raşit Öymen, "Cumhuriyet Eğitimine Geçişte Atatürk'ün Etkisi", Atatürk

Türkiye’de milli ve modern bir eğitim sistemi oluşturma çabalarına değineceğiz. Çalışmamızda, Osmanlı Devleti’nde eğitim öğretim anlayışından ve 19. Yüzyılda bu konuda yapılan ıslahatlardan kısaca bahsettikten sonra, Atatürk’ün milli ve modern bir eğitim sistemi oluşturma düşünceleri, hükümetlerin bu konudaki çabaları ve bu amaca ulaşmak için yurt dışından getirilen uzmanların raporları ve bu raporlardan hareketle alınan kararlar, uygulamalar ve politikalar üzerinde duracağız.

Osmanlı İmparatorluğu’nda eğitim sistemi, Selçuklular zamanında kurulmaya başlayan sistemin devamıdır. Bu sistem, İslam dini temellerine dayalı olarak, kendi içersinde uyumlu bir bütünlük gösterir. Osmanlı İmparatorluğu’nda eğitim öğretim faaliyetleri - Enderun ve birkaç büyük medrese hariç - 19. Yüzyılın ortalarına gelinceye kadar devletin görev alanının dışında kalmış, hayırsever kişilerin kurdukları vakıflar yoluyla yürütülmüştür. Geleneksel eğitim kurumları arasında sadece ‘askeri eğitim’ ve ‘yöneticilerin eğitimi’ devlet tarafından yürütülmüştür. Ancak XVIII. Yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkan endüstriyel gelişme karşısında Osmanlı Devleti, eski üstünlüğünü yitirip zayıflamaya başlayınca yöneticiler bir çok alanda yenileşmelere girişmek zorunluluğuyla karşı karşıya kaldılar. Devletin yenileşme faaliyetlerine giriştiği alanların başında eğitim öğretim geliyordu. Böylece eğitim ve öğretim faaliyetleri, bir devlet politikası niteliği kazandı.²

Osmanlı Devleti’nde eğitim ve öğretim alanında ilk yenileşme hareketlerini, batı örneğine benzetilmeye çalışılan askeri okulların açılmasıyla görmekteyiz. Bunun da başlıca sebebi, Osmanlı Devleti’nin savaşlarda yenilgileri arttıkça, bunu öncelikle Avrupalı subay ve askerlerinin iyi yetişmiş olmalarına, kendilerinin de bu alanda geri kalmalarına bağlamalarıdır.

Batı örneğinde açılan askeri okulların yanında medreselerin de mevcudiyetini koruması eğitim alanında bir ikilik meydana getirmiş ve bu ikilik batı örneğinde sivil okulların kurulmasıyla daha da belirginleşti. Zira bir taraftan hukuk okulları batı yasalarına göre hakimler mezun ediyor, bir taraftan da Mekteb-i Kuzâd ve medreseler fıkhıya göre hükümler verecek kadılar yetiştiriyordu.³ Yine bu dönemde bir yandan batı tarzında eğitim veren ve eğitim dili Fransızca olan tıbbiye okulları açılıyor, diğer yandan da geleneksel tıp eğitimi veriliyordu⁴

Konferansları VI (1973 – 1974), TTK Yay, Ankara, 1977, s. 163 – 238; Galip Karagözoğlu, “Atatürk’ün Eğitim Savaşı”, AAMD, II/4 (Kasım 1985), s. 193 – 213; Yüksel Ülken, “Atatürk’te Eğitim – Bilim ve Teknik Anlayışı”, AAMD, IV/12, (1988), s. 231 – 239; Mahmut Tezcan, “Atatürk’ün Eğitim Anlayışına Felsefi ve Sosyolojik Bir Yaklaşım”, AAMD, V/15, (Temmuz 1989), s. 557 – 594; Müjgan Cunbur, “Atatürk Döneminde Kadın Eğitimi”, AAMD, VIII/23, (Mart 1992), s. 259 – 272

² Asım Arı, “Tevhid-i Tedrisat ve Laik Eğitim”, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 2002-2, s. 182-183.

³ Arı, Tevhid-i Tedrisat ve Laik Eğitim, s. 183.

⁴ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi V, Ankara, 1995, s. 159.

1838’de kurulan Meclis-i Umur-u Nafia, Tanzimat Fermanı’ndan hemen sonra kurulan Meclis-i Maarif-i Muvakkat ve Meclis-i Maarif-i Umumiye hem eğitimde batılılaşmanın hem de örgütlenmeye gidişin ilk önemli belirtileridir. Eğitim ve öğretim alanında bu örgütlenmeye gidiş “Islahat Fermanı”ndan sonra, 1866 yılında Maarif-i Umumiye Nezareti kurulmasıyla bir adım daha ilerlemiş ve eğitim öğretimin devletin görevi ve kontrolü altına girmesi yönünde önemli bir adım atılmıştır.⁵

1869’da yürürlüğe giren “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi” ise batı eğitim sistemleri örnek alınarak hazırlanmıştı. Bu nizamnameye göre eğitim sistemi; ilköğretim, orta öğretim ve yüksek öğretim kurumları olarak kademelendirilmekteydi.⁶ 1876’da ilan edilen Kanun-i Esasi ile de bütün Osmanlı vatandaşları için eğitimin birinci kademesi zorunlu hale getirilmişti.⁷ Ancak bu yeni kararların ve düzenlemelerin uygulamaya koyulması Sultan II. Abdülhamit’in eğitim reformuna karar vermesi ile mümkün olmuştur. Nitekim Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nin ve Kanun-i Esasi’de belirtilen zorunlu eğitimin hayata geçirilmesi için Hicaz dışında hemen bütün vilayetlerde maarif müdürlükleri kurulmuş ve hepsi bir maarif müfettişinin altına girmiştir. Maarif teşkilatındaki bu son bürokratik yapılanma modern eğitim alanında önemli bir ilerlemeydi.⁸

Eğitim öğretim kurumlarının yeniden yapılanmasında dönemin önde gelen aydınlarının da önemli rolü olmuştur. 1860’larda ortaya çıkan ve Namık Kemal, Ziya Paşa, Mustafa Fazıl Paşa gibi aydınların temsil ettiği ‘Yeni Osmanlılar’ hareketi ve daha sonra ortaya çıkan ‘İttihat ve Terakki Cemiyeti’ eğitimde; akılcılığın, bilimselliğin, meslek eğitiminin ve halkın ihtiyaçlarının göz önüne alınmasını istiyorlardı.⁹ Ancak ayrı ayrı iki sistemde okumuş, hayat görüşleri farklı iki nesil arasındaki anlaşmazlık yüzünden eğitim meseleleri de dahil olmak üzere hiçbir işin üzerinde ciddi olarak durulamıyordu. Çünkü bir heyeti teşkil edenler zihniyet bakımından en azından ikiye ayrılıyordu: Halktan kopmuş mektepliler ve halkın içinde ve halktan kuvvet alan medreseliler. Her meselenin karşısına bu iki zihniyet dikiliyor, her iki taraf onu kendi açısından

⁵ Stanford J. Shaw – E. Kural Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye II, s. 142.

⁶ Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’ne göre, İlköğretim kurumları, 4 yıllık sıbyan mektepleri ve 4 yıllık rüştiye mekteplerinden, orta öğretim kurumları, 3 yıllık idadi ve 5 yılı iptidai, 5 yılı kolej sınıflarından oluşan sultanilerden oluşmaktaydı. Her köy ve mahallede en az bir sıbyan mektebi açılacak, bu mekteplerin bütün masrafları bulunduğu yerin halkı tarafından karşılanacaktı. Her kasabada bir mekteb-i rüştiye açılacak, rüştiyelerin ve büyük yerleşim yerlerinde açılacak 3 yıllık idadilerin masrafları vilayet maarif idarelerince karşılanacaktı. (Düstur, Birinci Tertip II, İstanbul, 1289, s. 184 – 219).

⁷ Suna Kili, A.Ş.Gözübüyük, Türk Anayasa Metinleri, Sened-i İttifaktan Günümüze, İstanbul, 2000, s. 55; Bayram Kodaman, Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi, Ankara, 1988, s. 28.

⁸ Kemal H. Karpat, İslam’ın Siyasallaşması (Çev: Şiar Yalçın), İstanbul, 2004, s. 180.

⁹ Sadi Irmak, Atatürk ve Çağdaşlaşma Atılımları, İstanbul, 1981, s. 30.

halletmek istiyor ve ona göre fikir ileri sürüyordu. Onun için hiçbir işte esaslı karara varılamıyordu.¹⁰

İkinci Meşrutiyet döneminde medrese ve sıbyan mektepleri vakıflarının Maarife devredilmesi gibi “Tevhid-i Tedrisat”ın bazı ön adımları atılmışsa da medrese – mektep ikiliği ve eğitim kurumlarının organizasyon bozukluğu devam etmiştir.¹¹

Osmanlı eğitim sistemindeki bu karmaşıklığın bir diğer ucunu da azınlık ve yabancı okullar oluşturmaktaydı. Osmanlı Devleti’nde XIX. Yüzyılın ortalarından itibaren ilk yabancı okullar açılmaya başlanmış ve eğitim bu kez çok farklı bir sorunla yüz yüze gelmiştir. Yabancı okulların açılmasını kolaylaştıran en önemli etkenler kapitülasyonlar ve azınlıklara tanınan haklardı. I. Dünya Savaşı’nın başladığı dönemde sadece ABD ve Fransa’nın 1000’e yakın okulu faaliyet göstermekteydi. İngiltere, Almanya, İtalya ve Avusturya gibi devletlerin okulları da hesaba katıldığında bu rakam ürkütücü boyutlara ulaşmaktaydı. Bu okullar misyonerlik faaliyetlerinden başka, bağlı oldukları devletler lehine hareket edecek işbirlikçi yetiştiriyorlardı.¹²

Azınlık okullarından Rum okulları, çevrelerini Rumlaştırma, Yunan işgalini kolaylaştırma, İstanbul’da Bizans, Trabzon ve çevresinde de bir Pontus Rum Devleti kurulması amacını güdüyorlar ve öğretmenleri bu yolda büyük çaba harcıyorlardı. Özellikle Merzifon’daki Amerikan Koleji bu konuda oldukça ileri gitmişti.¹³

İşte özet olarak belirttiğimiz Osmanlı eğitim sistemindeki bu aksaklıklar, yeni bir eğitim politikasını gerekli kılıyordu. Bu nedenle Türk Milleti Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde milli mücadele hareketine başlarken ve cumhuriyeti kurarken, gençliğin bundan sonra hangi ilkelere, amaçlara ve hangi eğitim felsefesi ve dünya görüşüne göre yetiştirilmesi gerektiğinin ivedilikle belirlenmesi oldukça önemli idi. Nitekim Mustafa Kemal Paşa da milli eğitim amaçlarını daha milli mücadele yıllarında ortaya koymuştur. 9 Mayıs 1920’de okunan İcra Vekilleri Heyeti programına bakıldığında, Osmanlı Devleti zamanında hazırlanan hükümet programlarında pek rastlanılmayan milli şuuru geliştirme, kendine güven duyma, girişim gücüne sahip olma, kendi bünyemize uygun programlar geliştirme gibi bugünkü modern eğitimde kullanılan temel ilkelerin daha o zaman düşünüldüğü görülür.¹⁴ İcra Vekilleri Heyeti Programında eğitim ve öğretimle ilgili olarak şöyle denilmektedir:

¹⁰ Hasan Ali Koçer, Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923), İstanbul, 1970, s. 244.

¹¹ Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, İstanbul, 1999, s. 229.

¹² Özkan İzgi, “Atatürk’ün Eğitim Politikası ve Yabancı Okullar Sorunu”, Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu I, Ankara, 1998, s. 559-560.

¹³ Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, s. 280.

¹⁴ Galip Karagözoğlu, “Atatürk’ün Eğitim Savaşı”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, II, S. 4 (Kasım 1985), s. 196.

“Maarif işlerinde gayemiz; çocuklarımıza verilecek eğitimi her anlamıyla dini ve milli bir konuma getirmek ve onları hayat mücadelesinde başarılı kılabilecek, dayanaklarını kendi öz benliklerinde bulduracak, girişim gücü ve kendilerine güven gibi karakter verecek, üretici bir fikir ve şuuru uyandıracak, yüksek bir düzeye ulaştırmak; resmi öğretim ve eğitimi, bütün okullarımızı en bilimsel ve çağdaş olan esaslar ve sağlık kuralları içersinde yeniden düzenlemek ve programlarını iyileştirmek; milletin var oluş nedenine, coğrafi ve iklim şartlarına, tarihi ve toplumsal geleneklerimize uygun bilimsel ders kitapları meydana getirmek; halk kitlesinden sözleri toplayarak dilimizin sözlüğünü yapmak; bizde milli ruhu artıracak tarihi edebi ve sosyal eserleri bilgili ve yetenekli kimselere yazdırmak; eski milli eserlerimizi kayıtlara geçirmek ve korumak; batının ve doğunun ilmi ve fenni eserlerini dilimize çevirtmek kısaca bir milletin hayat ve varlığını korumak için en önemli etmen olan maarif işlerine özel bir dikkat ve çaba göstererek çalışmaktır.”¹⁵

Milli mücadelenin en kritik döneminde öğretmen ve öğrencilerin askerliklerinin tecil edilmesi¹⁶ ve 15 Temmuz 1921’de Ankara’da toplanan Maarif Kongresi, milli hareketin, milli eğitime verdiği önemi açıkça ortaya koymaktadır. Yurdun her tarafından gelen 250’den fazla erkek ve kadın öğretmeni bir araya getiren kongreyi, Mustafa Kemal Paşa cepheden gelerek açmış ve çok önemli bir konuşma yapmıştır.¹⁷ Mustafa Kemal Paşa konuşmasında, milli bir eğitimin tesisi için neler yapılması gerektiğini, öğretmenlerden ve yeni nesilden beklentilerini ve tavsiyelerini şöyle belirtmekteydi:

“...Bugün Ankara, Milli Türkiye’nin ‘milli eğitimini’ kuracak öğretmenler kongresinin toplanmasına sahne olmak üstünlüğü ile övünmektedir.

“Asırların yükü olduğu derin bir yönetim ihmalinin devlet yapısında meydana getirdiği yaraları tedaviye sarfedecek çabaların en büyüğünü hiç şüphesiz irfan yolunda bol bol harcamamız gerekir.

¹⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cedresi, Devre I, Cilt I, s. 241-242.

¹⁶ Bu dönemde öğretmen sayısının az olması, bir kısmının da cephelerde düşmanla mücadele etmesi, (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt XI, s. 311) eğitim öğretimde herhangi bir aksama meydana gelmesini istemeyen Ankara Hükümeti’ni çeşitli tedbirler almaya zorlamıştır. Bunlardan birisi de öğretmenlerin askerlikten tecili hakkındaki kanunun kabul edilmesidir. İlgili kanun teklifinin görüşülmesi sırasında Karesi Mebusu Vehbi Bey, ülkenin uğradığı felaketlerin başlıca sebebinin cehalet olduğunu, buna mukabil ülkedeki öğretmenlik mesleğinin henüz tekerrür etmediğini, yeterli himayeyi görmediğini, I. Dünya Savaşı’nda pek çok öğretmenin öldüğünü, mücadele içinde bulunduğumuz bu günlerde öğretmenlerin kendi başlarına cepheye gitmelerinin doğru bir hareket olmadığını, ihtiyaç nispetinde cepheye gönderilmesi gerektiğini dile getirdi. (TBMM Zabıt Ceridesi, I/VIII, s. 70).

¹⁷ Kongrenin açılışına uzun bir başyazı ayıran Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, daha önce iki İnönü Savaşı’nı ve başlamak üzere olan Sakarya Savaşı’nı kastederek, der ki: “Mustafa Kemal Paşa üçüncü Yunan taarruzunun en ateşli zamanında muallim ordusunun gelecek vazifesi ile meşgul bulunuyor. Bu asil ve yüce örnek Türk tarihinin benzeri ender bulunan kıymetli hatıralarından biri olacaktır. (Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, s. 279).

“Gerçi bugün maddi ve manevi güç kaynaklarımızı, milli hudutlarımız içersindeki şehirlerimizde işgalci bulunan düşmanlara karşı kullanmak zorundayız. Memleket irfanı için ayrılabilen şey gelecek maarifimize dayanabileceği bir temel kurmaya yeterli değildir. Ancak geniş ve yeterli şart ve araçlara sahip oluncaya kadar mücadele günlerinde dahi büyük bir dikkat ve özenle işlenip, çizilmiş bir milli eğitim programını meydana getirmeye ve mevcut maarif teşkilatımızı bugünden verimli bir faaliyetle çalıştıracak esasları hazırlama hizmetlerimizi yoğunlaştırmalıyız.

“Şimdiye kadar izlenen öğretim ve eğitim usullerinin milletimizin geri kalma tarihinde en önemli bir etmen olduğu kanısındayım. Onun için bir milli eğitim programından söz ederken, varlığımızla hiç de ilgisi olmayan yabancı fikirlerden, doğudan ve batıdan gelebilen bütün etkenlerden tamamen uzak milli özümüz ve tarihimizle orantılı bir kültür amaçlıyorum. Çünkü milletimizin dehasının tam gelişmesi ancak böyle bir kültürle sağlanabilir. Gelişigüzel bir yabancı kültürü, şimdiye kadar izlenen yabancı kültürlerin yıkıcı sonuçlarını tekrar ettirebilir. Kültür (bilgi ve fikri üretim) zeminle orantılıdır. O zemin milletin seciyesidir.

“Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken onlara özellikle varlıklarıyla, haklarıyla, birlikleriyle çelişen bütün yabancı unsurlarla mücadele gereği ve milli fikirleri tam özümseyerek her karşı fikirle şiddetle mücadele ve özveriyle savunma zorunluluğu öğretilmelidir...

“İşte biz bu kongrenizden yalnız, çizilmiş eski yollarda sıradan yürümenin tarzı hakkında fikir alışverişinde bulunmayı değil, belki açıkladığım şartları taşıyan yeni bir sanat ve beceri yolu bulup millete göstermek ve o yolda yeni nesli yürütmek için yol gösterici gibi kutsal bir hizmet bekliyoruz.

“...Gelecek için hazırlanan vatan evlatlarına, hiçbir zorluk karşısında geri çekilmeyerek büyük bir sabır ve dayanıklılıkla çalışmalarını ve eğitimdeki çocuklarımızın velilerine de yavrularının öğretimlerini tamamlamaları için özveride bulunmaktan çekinmemelerini öneririm. Büyük tehlikeler önünde uyanan milletlerin ne kadar dayanıklı olduklarını tarih kanıtlamaktadır. Silah ile olduğu gibi dimağı ile de mücadele mecburiyetinde olan milletimizin, birincisinde gösterdiği gücü, ikincisinde de göstereceğine asla şüphem yoktur...”¹⁸

Maarif Kongresi'nin çalışma konuları; ilkokulların öğretim programları, öğretim süreleri, ortaöğretim basamağındaki okulların programları ve dersleri idi. Kongre, savaş dolayısıyla tam bir sonuca varmadan sona erse de böyle bir zamanda toplanmış olması dahi Türk eğitim tarihi açısından önemlidir.¹⁹

Mustafa Kemal Paşa'nın, Türk milletinin varoluş mücadelesi verdiği günlerde, eğitim öğretim faaliyetlerini dikkatle takip ettiğini, önemle üzerinde

¹⁸ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, Ankara, 1997, s. 19-21.

¹⁹ M. Rauf İnan, “1920’lerde Türk Milli Eğitimi”, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İstanbul, 1983, s. 62.

durduğunu, milli ve modern bir eğitim sistemi meydana getirmeye çalıştığını gösteren bir diğer örnek de 1 Mart 1922'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açış konuşmasıdır. Bu konuşmada Mustafa Kemal Paşa şunları söylemiştir:²⁰

“...Efendiler, buraya kadar sözünü ettiğim hususlar milletin maddi kuvvetlerini geliştirme ve yükseltme önlemleridir. Ancak, insanlar yalnız maddi değil, özellikle bu maddi kuvvetlerde bulunan manevi kuvvetlerin etkisi altındadır. Milletler de böyledir. Manevi kuvvetler ise özellikle ilim ve irfan ile yüksek bir surette gelişir. Bu sebeple; hükümetin en verimli ve en önemli görevi maarif işleridir. Bu işlerde başarı sağlamak için öyle bir program izlemeye mecburuz ki, o program milletimizin bugünkü durumuyla sosyal hayatın ihtiyaçlarıyla, çevre şartlarıyla ve çağın gerekleriyle tamamen orantılı ve uyumlu olsun. Bunun için büyük, hayali ve karışık görüşlerden tamamen uzaklaşarak gerçeklere etkin bir şekilde bakmak ve el ile dokunmak gerekir. Girişilecek şeyin neden ibaret olduğu ancak bu suretle kendiliğinden ortaya çıkar.

“Efendiler asırlardan beri milletimizi yöneten hükümetler, maarifin yayılması isteğini açıklaya gelmişlerdir. Ancak bu isteklerine ulaşabilmek için doğu ve batıyı taklitten kurtulamadıklarından sonuçta milletin cehaletten kurtulmamasına sebep olmuşlardır. Bu üzücü gerçek karşısında, bizim izlemeye mecbur olduğumuz maarif siyasetimizin temel esasları şöyle olmalıdır: Demiştim ki; bu ülkenin asıl sahibi ve toplumumuzun temel unsuru köylüdür. İşte bu köylüdür ki, bugüne kadar maarifin nurundan yoksun bırakılmıştır. Bu yüzden bizim izleyeceğimiz maarif siyasetinin temeli, önce varolan cehaleti ortadan kaldırmaktır.

“...Bir taraftan cehaletle uğraşırken bir taraftan da memleket evladını, sosyal ve iktisadi hayatın doğrudan etkili ve yararlı bir unsuru kılabilmek için gerekli olan ilk bilgileri uygulamalı bir tarzda vermek maarifimizin esasını teşkil etmelidir.

“...Maarif Vekâletimiz 1921 yılında maarif durumumuzu bu görüşlere yönlendirmeye çalışmıştır. Vekâlet, gelecekteki icraat ve uygulamalarına esas olacak programları hazırlayıp ve yüce meclise sundukça bunların açıkladığım yaklaşıma uygun olarak kanunlaşıp, yürürlüğe konacağına ümidim tamdır...”²¹

Mustafa Kemal Paşa, Büyük Zaferden kısa bir süre sonra 27 Ekim 1922'de Bursa'da İstanbul'dan gelen kalabalık bir öğretmen grubuna yaptığı bir konuşmada da onlara Türk milletinin geleceği için düşünce ve güç birliği içinde mükemmel bir eğitim programı hazırlanması gerektiğini ifade etmiştir.²²

²⁰ M. Kemal Atatürk, Söylev ve Demeçler I, Ankara, 1997, s. 246; Enver Ziya Karal, Atatürk'ten Düşünceler, İstanbul, 1986, s. 82; Kemal Aytaç, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Eğitim Politikası Üzerine Konuşmaları, Ankara, 1984, s. 28.

²¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, Ankara, 1997, s. 244 - 245.

²² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, s. 46-48.

Milli mücadele yıllarında milli ve modern bir eğitim tesis etmeye çalışan TBMM Hükümeti bu konuda önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1923'de T.B.M.M'nin Dördüncü Toplantı Yılıni açış konuşmasında, eğitim hususundaki geçen bir yılı değerlendirmiş ve bu alanda önemli başarılar elde edildiğini şu sözlerle belirtmiştir:

“Efendiler, maarif hususundaki bir yıllık çalışmalarımız dahi pek parlak olmamakla birlikte içinde bulunduğumuz zorluklar ve özellikle araç - gereç yokluğuna oranla oldukça yeterli sonuçlar alınmıştır. Maarif Vekâleti'nce geçen bir yıl içersinde mütareke ve mücadele devrelerinin vilayet merkezlerinde kapalı bıraktığı öğretmen okullarından on üçünün açılması, çeşitli merkezlerde yeniden on yedi erkek okulu, bir kız lisesinin tamamlanması, altı erkek, iki kız lisesinin açılması gibi olumlu işler görülmüştür...

“Efendiler, şimdiye kadar yapılabilen şeylerin, genel maarif ihtiyaçlarımızdan ancak binde birini bile tatmine yeterli olmadığını itiraf etmek gerçekçilik gereğidir.

“...İşleyen ve kapsamlı bir maarif için vatanın hudutları içersinde önemli merkezlerde çağdaş kütüphaneler, bitki ve hayvanat bahçeleri, konservatuarlar, çalışma alanları, müzeler ve güzel sanatlar sergileri kurulması gerektiği gibi özellikle şimdiki idari teşkilata oranla ilçe merkezlerine kadar bütün memleketin matbaalarla donatılması gerekmektedir. Bütün bu güzel şeylerin bir an içinde meydana getirilmesi mümkün olmamakla birlikte mümkün olduğu kadar az zamanda bu sonuçların alınması önemle arzu edilen bir istektir...”²³

Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuşmasından birkaç gün sonra da Maarif Vekili İsmail Safa Bey, bir genelge yayınlarak yeni devletin eğitim amaçlarını açıklamıştır. Buna göre:

- Nesillerin, milli varlıkları ile çatışmayan her fikre saygılı olarak yetiştirilmeleri
- Okulların ülkeyi iktisadi esaret altında bırakmayacak kafalar yetiştirmesi
- Her şeyde güçlü ve azimli nesiller yetiştirilmesi

Bu genelgede, “öğretimin temel amacı” olarak da Mustafa Kemal Paşa'nın şu sözleri gösterilmiştir: “Bilgiyi insan için bir süs, baskı aracı veya medeni bir zevkten ziyade maddi hayatta başarıyı sağlayan uygulamalı ve yararlanılabilir bir hale getirmek.”²⁴

Aynı yılın 15 Temmuzunda toplanan I. Heyet-i İlmiye Kongresi eğitim öğretimin millileştirilmesi ve modernleştirilmesi yönünde atılan önemli bir adım olmuştur. Milli Eğitim Bakanı İsmail Safa Bey başkanlığında toplanan ve bir ay süren kongre çalışmalarında, maarif-i umumiye icraat programı, milli kültür, önemli başvuru kitaplarının Türkçe'ye çevrilmesi, milli sözlük ve dilbilgisi, milli müzik, dil ve edebiyat, milli tarih kitaplığı, milli hazine-i evrak

²³ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, s. 315-316.

²⁴ Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, s. 286.

(arşiv), milli tarih ve coğrafya enstitüleri, milli müze, etnografya müzesi, Ankara’da yüksek dereceli dersler verilmesi, ilkokul programında değişiklikler, ilkokuldan sonra hayata hazırlık programı, Darülmüallimin ve Darülmüallimat programlarında değişiklik, sultanilerde teşkilat, öğretim süresi ve isminde değişiklik, Teftiş Kurulu Nizamnamesi, Eski Eserler Nizamnamesi, İstanbul Darülmüallimin ve Darülmüallimatında birer yüksek kısım açılması gibi oldukça önemli konular görüşülmüş ve bazı kararlar alınmıştır. Alınan kararlardan kısa sürede uygulananlar, sultanilerin adının liseye dönüştürülmesi ve bir iki devreli olmak üzere iki kategoriye ayrılmasıdır.²⁵

I. Heyet-i İlmiye’de alınan kararlar cumhuriyetin ilk yılları uygulamalarına ve hükümet programlarına rehberlik etmiştir.²⁶

Milli Eğitim Bakanı İsmail Safa Bey, I. Heyet-i İlmiye toplantısından sonra “Maarif Misakı” adıyla yayınladığı genelgede ise, Türkiye Cumhuriyeti milli eğitiminin amaçlarını kısaca şu esaslara dayandırmaktaydı:²⁷

- Milliyetçi, halkçı, inkılâpçı, lâik ve cumhuriyetçi vatandaşlar yetiştirmek,
- İlköğretimi yaygınlaştırmak, herkese okuma-yazma öğretmek
- Yeni kuşakları bütün öğrenim derecelerinden geçirmek, onları ekonomik hayatta başarılı kılacak bilgilerle donatmak,

Yeni dönemde bu amaç ve ilkeleri gerçekleştirmek hiç de kolay olmayacaktı. Zira Cumhuriyet kurulduğunda devralınan miras son derece olumsuzdu. Ekonomik kaynakların önemli bir bölümü kullanılmayacak durumdaydı. Zaferin getirdiği milli gurura rağmen yorgunluk had safhada, elde bulunan kurum ve işletmeler verimsiz, teknik elemanlar yetersizdi. Ülkenin atılım yapmasına müsait olmayan yasa ve kanunlar yöneticileri zor durumda bırakıyordu. Ayrıca toplumda yeni düşünce ve atılımlara müsait olmayan düşünce biçimi mevcuttu. Saltanatın ve halifeliğin kaldırılması önemli oranda bir iç muhalefet ve meclis muhalefeti doğurmuştu. Dışarıda batı dünyasıyla önemli sorunlar Lozan’ın imzalanmasına rağmen devam ediyordu. Özellikle İngiltere’nin başını çektiği Batı Avrupa Türkiye’ye karşı ön yargılıydı. Türkiye ile ilgili her meseleyi Türkiye’nin aleyhine kullanma geleneği sürmekteydi. Bu ortam içinde Mustafa Kemal Paşa ve diğer yöneticiler yoğun iç ve dış gündemle meşgul olmak zorunda kaldılar. Cumhuriyetin ideallerini gerçekleştirecek kalifiye elemanların önemli bir bölümünün savaşlarda kaybedilmiş olması, diğer bir olumsuzluktu. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa’nın liderliğindeki yeni Türk devleti, eğitimin önemini kavrayarak, temel sorunlara neşter atmışlardır. Zira eğitim ve öğretim kurumları Cumhuriyetin ideallerini gerçekleştirmekten uzak ve çağdışı bir yapı arz ediyordu. Halkın %90’dan fazlası okuma yazma

²⁵ Hasan Ali Yücel, Türkiye’de Ortaöğretim, Ankara, 1994, s. 21 – 22.

²⁶ Sait Dinç, Cumhuriyet Döneminde Yapılan Milli Eğitim Şuraları ve Alınan Kararların Uygulanması (1927-1960), Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999, s. 12.

²⁷ Şevket Gedikoğlu, Kemalist Eğitim İlkeleri ve Uygulamalar, İstanbul, 1978, s. 37.

bilmemekte, bilenler de teknik ve modern bir eğitimden ziyade geleneksel eğitim kurumlarından yetişmişlerdi.

Türkiye'nin tüm bu sorunlardan kurtularak kalkınması ve modern dünyada yerini alabilmesi için temel çözüm yolu, eğitim ve öğretimin reformlar yapılarak modernleştirilmesi, eğitim kurumlarının ve politikalarının yenileştirilmesidir. Bu açıdan hükümet programlarında eğitime özel bir yer ayrılmıştır.²⁸

Eğitimde millilik, modernlik ve laiklik esaslarının uygulanabilmesi için eğitim öğretim birleştirilmesine ihtiyaç vardı.²⁹ Bu konuda Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1924'de TBMM'nin İkinci Dönem Birinci Toplanma Yılıni açış konuşmasında şöyle demektedir:

“...Milletin genel eğiliminde saptanan eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ilkesinin bir an önce uygulanması gerektiğini gözlemliyoruz. Bu yolda gecikmenin zararları ve bu yolda istekli olmanın ciddi ve derin sonuçları acele olarak vereceğiniz kararınıza esas olmalıdır...”³⁰

Önemle üzerinde durulan eğitim ve öğretimin birleştirilmesi hususu 3 Mart 1924'de kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile gerçekleşti. İlgili kanunun ana maddelerini şöyle sıralayabiliriz:³¹

Madde : 1- Türkiye dahilindeki bütün müessesatı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekâleti'ne merbuttur.

Madde : 2- Şer'iyeye ve Evkaf Vekâleti yahut hususi vakıf tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekâleti'ne devir ve raptedilmiştir.

Madde: 3- Şer'iyeye ve Evkaf Vekâleti bütçesinde mekâtîp ve medarise tahsis olunan mebalîğ maarif bütçesine nakledilecektir.

Madde : 4- Maarif Vekâleti yüksek diniyet mütehassısları yetiştirmek üzere Darülfünun'da bir ilahiyat fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidemat-ı diniyenin ifazası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşad edilecektir.

Madde : 5- Bu konunun neşri tarihinden itibaren terbiye ve tedrisat-ı umumiye ile müştagil olup şimdiye kadar müdafaa-i milliyeye merbut olan askeri, rüşti ve idadiler ile sıhhiye mektebine bağlı olan Darül Eytamlar bütçeleri ve heyet-i talimiyeleri ile Maarif Vekâleti'ne raptolunmuştur.

Madde: 6- İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren muteberdir.

Madde: 7- İşbu kanunun icray-ı ahkâmına icra vekilleri heyeti memurdur.

Bu kanunla bütün öğretim kurumları birleştirilerek Milli Bakanlığınca bağlanmış ve mektep, medrese ikiliği sona ererek değişik dünya görüşlerine

²⁸ Selçuk Kantarcıoğlu, Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür, Ankara, 1997, s. 30-46.

²⁹ Suna Kili, A.Ş.Gözübüyük, Türk Anayasa Metinleri, Ankara, 1982, s. 130-133.

³⁰ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, Ankara, 1997, s. 347.

³¹ TBMM Zabıt Ceridesi Devre II, Cilt 7, Ankara, 1976. s. 25 - 27.

hizmet eden insan yetiştirilmesi sorunu halledilmeye çalışılmış, merkezden yönetim, ilkeli eğitim ve eğitimin denetlenmesi sistemli hale getirilmiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu önemli hedefler içeriyordu. Bu kanunun uygulanmasıyla ilk, orta ve yüksek öğretimde ortak bir amaç birliği sağlamaya çalışıldı. Milli kültürün geliştirilmesi nesillerin farklı akım, görüş ve maksatlı yetiştirme ve şartlandırılmalarından kurtarılması, Cumhuriyetin hedeflerinin gerçekleştirilmesi planlandı. Ayrıca eski eğitim kurumlarının tasviyesi ve yabancı okulların denetlenmesi bu kanunla başarıldı. Bu açıdan bu kanun son derece radikal bir reformdur.³²

Yine bu kanunun çıkarılması diğer eğitim reformlarına da alt yapı oluşturdu. Kanun, öğretim birliğini esas aldığı için müfredatlarının hazırlanması ve teşkilatlarının düzenlenmesi zorunluluğunu getirdi. Buna bağlı olarak 1924'ten itibaren yeni öğretim programları, müfredatlar, ders planları ve öğretmenlerin statülerini belirleyen yasal düzenlemeler yapıldı.³³ Bu düzenlemelerden farklı olarak "İkinci Heyeti İlmiye Toplantısı"nda başka düzenlemeler de gündeme geldi. 23 Nisan 1924'de Maarif Vekili Vasıf Çınar başkanlığında yapılan toplantının gündem konuları şunlardı: Zorunlu eğitimin altı yıldan beş yıla indirilmesi, lise öğretiminin altı yıl olması ve ilk üç yılına "Kısm-ı Evvel" ikinci üç yılına "Kısm-ı Sani" diye isimlendirilmesi, tek devreli liselerin ortaokul haline getirilmesi, kız liselerinin de öğretim süresi itibarıyla erkek liselerine eşit tutulması, liselerde mesleki hayata hazırlamaya yönelik dersler verilmesi, ortaokulların süresinin beş yıla çıkarılması ve ders kitaplarının yazdırılmasıdır.³⁴

Alınan kararlar kısa zamanda yürürlüğe konuldu. İlköğretim altı yıldan beş yıla indirildi. Ortaöğretim 1924-1925 öğretim yılından itibaren üç sene ortaokul ve üç sene de lise olarak uygulamaya başlandı. Öğretimin birleştirilmesinden kısa bir süre sonra Maarif Vekili Vasıf Bey, "Maarif Vekilliği'nin elindeki ilkokulların hiçbirinde meslek dersleri okutulamayacağı, bunun öğretimin birleştirilmesi ilkesine aykırı olacağı" gerekçesi ile medreseleri kapattı. Medreselerin kapandığı 1924 yılında Türkiye'de, 479 medrese ve 18.000 medrese öğrencisi bulunuyordu. Bunlardan da 6000'i gerçekten öğrenci idi. Geri kalanlar kayıtlarını yaptırıp, askerlikten kaçtıktan sonra işlerinde, tezgahlarında çalışıyorlardı. Her medreseye ortalama 1 hoca düşüyordu. İstanbul binalarında incelemelerde bulunan Maarif Vekilliğinden bir heyet, bunlardan hiçbirinin okul binası olarak kullanılmayacağını belirtmiştir.³⁵

Bu arada öğretimin birleştirilmesi ile kurulmasına karar verilen İlahiyat Fakültesi 1924 yılında İstanbul Üniversitesi'nde açıldı. Hem bu fakülteye

³² Dinç, Cumhuriyet Döneminde Milli Eğitim Şuraları, s. 19.

³³ Dinç, Cumhuriyet Döneminde Milli Eğitim Şuraları, s. 15.

³⁴ Yücel, Türkiye'de Ortaöğretim, s. 25 – 26; Osman Ergin, Türkiye Maarif Tarihi V, İstanbul, 1977, s. 2006.

³⁵ İlhan Başgöz, Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk, Ankara, 1995, s. 78-79.

altyapı oluşturmak hem de imam ve hatip yetiştirmek için de memleketin çeşitli bölgelerinde 26 imam ve hatip okulu kuruldu. Ancak bu okullara fazla talep olmadığından öğrenci sayıları giderek azaldı. Öyle ki, açıldığı yıl 224 öğrencisi olan İlahiyat Fakültesi'nin öğrenci sayısı 1934'de 20'ye kadar düştü. Bu nedenle o yıl yapılan üniversite reformu kapsamında İlahiyat Fakültesi kapatılarak yerine İslam İncelemeleri Enstitüsü adında bir enstitü kuruldu. İmam ve Hatip Okulları ise yeni eğitim sistemi içerisinde gerekli ilgi ve desteği kaybettiğinden 1930 - 1931 eğitim öğretim yılında kapandı.³⁶

Yeni Türkiye'nin idarecileri, kendi okullarının kabul ettikleri laik esasların azınlık okullarında da aynen uygulanması için büyük bir titizlik göstermiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilince hükümet, ülkedeki tüm yabancı okullara yolladığı genelge ile din esaslarına dayanan eğitimi ve din propagandasını yasak ettiğini bildirdi. Bu kurala uymayan yabancı okullar kapatıldı. Bunlar arasında Merzifon'daki Amerika okulu, İzmir'deki Fransız okulu ve yine Kayseri'deki Amerikan okulu vardı.³⁷

1924 yılındaki bir diğer önemli gelişme de Türk eğitim sistemini incelemesi ve görüşlerinin alınması için yabancı uzmanların getirilmesine karar verilmesidir. Bu maksatla Türkiye'ye ilk getirilen yabancı uzman Amerika Birleşik Devletleri'nden Prof. Dr. John Dewey'dir. John Dewey, İstanbul ve Ankara'da incelemelerde bulunduktan sonra Aralık 1924'te Maarif Vekâleti'ne bir rapor sunmuştur. Raporda; Türkiye'nin medeni milletler arasında mükemmel bir üye olarak canlı, hür, bağımsız ve laik bir cumhuriyet halinde gelişmesi için Türkiye'de okulların amaç ve hedeflerinin belirlenmesi, yeni okul binalarının inşa edilmesi ve bu binaların buldukları yerlerin yaşam şartları göz önüne alınarak okul mimarisi alanında uzman kişilerce yapılması, gençleri, yetenekleri ve ihtiyaçlarına göre mesleklere hazırlamak için mesleki ortaokullar, çeşitli yerlerin ihtiyaçlarına göre ticaret ve ziraat meslek kurslarının açılması, özellikle ilkokullarda müfredat programlarının ülkenin çeşitli bölgelerindeki yerel şartlara ve ihtiyaçlara uygun olarak düzenlenmesi, muallim mekteplerinde çeşitli bilim dallarında uzman öğretmenler, okul müdürleri ve eğitim müfettişleri yetiştirmek üzere şubeler açılması, eğitim konularında uygulamalı eğitimle ilgili eserlerin yazılması, bu konudaki yabancı eserlerin Türkçe'ye çevrilmesi, seyyar kütüphaneler kurulması ve bu kütüphaneler için gerekli mesleki bilgilere sahip kütüphane görevlileri yetiştirilmesi ve bu konuda bilgi sahibi olmak üzere Avrupa ülkelerine gençler gönderilmesi gerektiği belirtilmekteydi.³⁸

John Dewey'in ayrılmasından yaklaşık bir yıl sonra yine Maarif Vekâleti'nin daveti üzerine bu kez tanınmış Alman eğitimcilerinden Prof. Dr. Alfred Kühne Türkiye'ye gelmiştir. Meslek okulları konusunda uzman olan

³⁶ Başgöz, Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı, s. 79.

³⁷ Başgöz, Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı, s. 80-81.

³⁸ John Dewey, Türkiye Maarifi Hakkında Rapor, Maarif Vekâleti Yay, Ankara, 1939, s. 1 - 22.

Kühne, İstanbul, Ankara, Bursa, İzmir ve Eskişehir’de meslek okullarında incelemelerde bulunduktan sonra verdiği raporda; zorunlu eğitim uygulanması için önlemler alınması, ilkokullarda öğrencilerin mesleğe yönelik olarak eğitilmesi ve bu çerçevede el işleri eğitimine önem verilmesi, öğrencilerin meslek seçimine öğretmenlerin rehberlik etmeleri ve ayrıca hem bu konu ile ilgilenmek ve hem de yurt dışına öğrenci göndermek işleriyle ilgilenmek üzere “Meslek Müşaveresi Teşkilatı”nın kurulması, meslek okullarına özellikle ziraat ve ticaret alanında uygulamalı eğitim verecek ve eleman yetiştirecek okullara önem verilmesi ve geliştirilmesi gerektiği önerilmekteydi.³⁹ Alfred Kühne’nin bu raporu meslek eğitimcilerine rehberlik etmesi açısından önemli yararlar sağlamıştır.⁴⁰

Maarif Teşkilatının Türkiye’ye getirdiği bir diğer yabancı uzman Prof. Dr. Omer Buyse’dur. Nisan 1927’de Türkiye’ye gelen ve Ankara, Eskişehir, Kütahya, Konya, Adana, İzmir ve İstanbul’u ziyaret ederek her ilin ihtiyaçlarını yerinde tesbit eden Buyse, incelemelerini Haziran 1927’de tamamlamış ve düzenlediği raporu Maarif Vekaleti’ne sunmuştur. 1939 yılında Maarif Vekaleti tarafından basılan Omer Buyse’un “Teknik Öğretim” hakkındaki raporunda şu çözüm yollarından bahsedilmektedir:

Her derecede verilecek eğitimin teknik, genel, medeni ve ahlaki özelliklere sahip olması gerekir. Mesleki eğitim ile ilgili çalışmalara o yerdeki meslek kuruluşlarının, sanat ve ticaret gruplarının temsilcilerinin katılacağı komisyonlar kurulmalı ve danışmanlık mahiyetindeki bu komisyonların kararları okulun masraflarını karşılayan kurum ve devletin onayına sunulmalıdır.⁴¹

Türkiye’nin çeşitli yerlerinde açılmış ve açılacak meslek okulları için, öğretmen ve ülke sanayi için uzman teknisyenler yetiştirmek amacıyla Ankara’da ‘Mustafa Kemal İş Üniversitesi’ açılmalıdır. Okulda özellikle uygulamalı eğitime önem verilmelidir. İş Üniversitesi, ülkede mevcut meslek, sanat, ziraat ve ticaret okullarının iş ve çalışma örneklerini devamlı bir sergide göstererek teknik eğitim metotlarını geliştirmeye ve yaymaya çalışacaktır.⁴²

Erkeklere yönelik meslek eğitiminin önderi ve merkezi olmak üzere Başkent Ankara’da İş Üniversitesi kurulmasını öneren Omer Buyse, aynı işleri kadınların meslek eğitiminde yapacak olan bir okulun açılmasını tavsiye etmiştir. Adının ‘İsmet İnönü Kız Enstitüsü’ olmasını teklif eden Buyse, bu okulun amacının genç kızlarla kadınların sanatta, ticarete ve modern hayatın

³⁹ Alfred Kühne, Mesleki Terbiyenin İnkişafına Dair Rapor, Maarif Vekaleti Yay, İstanbul, 1939, s. 1-6.

⁴⁰ Şaban Ortak, Atatürk Dönemi Eğitim Politikalarında Yabancı Uzman Raporlarının Etkileri (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2004, s. 155.

⁴¹ Omer Buyse, Teknik Öğretim Hakkında Rapor, Maarif Vekaleti Yay, İstanbul, 1939, s. 3 – 5.

⁴² Buyse, Teknik Öğretim Hakkında Rapor, s. 6 – 9.

icaplarından doğan içtimai meselelerde kendilerine gerekli bilgileri vermek olduğunu açıklamıştır.⁴³

Omer Buyse'un raporları Maarif Vekaleti'nce incelenip ilgili kurullarda tartışıldıktan sonra, uygulamaya konulmasına karar verilmiştir. Bu çerçevede; Mustafa Kemal İş Üniversitesi, İsmet Paşa Kız Enstitüsü ve İzmir Sanayi-i Kimyeviye ve Nesciye Mektebi için çalışmalara başlanmış, İsmet Paşa Kız Enstitüsü açılmış, Mustafa Kemal İş Üniversitesi ve İzmir Sanayi-i Kimyeviye ve Nesciye Mektebi planlarının çizilmesine ve ek ödenek ayrılmasına rağmen açılmamıştır.⁴⁴

Diğer alanlarda olduğu gibi eğitimde de çağı yakalamak isteyen Yeni Türk Devleti, raporlarının çok kısa bir özetini verdiğimiz Prof. Dr. John Dewey, Prof. Dr. Alfred Kühne ve Prof. Dr. Omer Buyse'dan sonra, Prof. Dr. Beryl Parker, Prof. Dr. Albert Malche, Prof. Dr. George Stichler, Prof. Dr. Oskar Frey ve Prof. Dr. Ernst Egli gibi bir çok uzman getirmiş ve onların önerilerinden yararlanmışır.⁴⁵

26 Aralık 1925'de Maarif Vekili Mustafa Necati Bey'in başkanlığında toplanan Üçüncü Heyet-i İlmiye'de alınan kararlara bakıldığında yukarıda çok kısa özetini verdiğimiz yabancı uzmanların raporlarının özellikle John Dewey'in raporunun dikkate alındığı görülür.⁴⁶

12 oturum olarak yapılan Üçüncü Heyet-i İlmiye toplantısında şu konular görüşülmüştür.⁴⁷

1. Devlet ve vilayet bütçelerinden maarife ayrılan paraları en verimli şekilde kullanmak.
2. Okulları, okumak için gelen bütün çocukları alabilecek şekilde genişletmek.
3. Liseleri belirli merkezlerde yapılması ve yavaş yavaş çoğaltılması.
4. Yatsız okullarda karma eğitim yapılması.
5. Stajyer öğretmenlere verilecek meslek eğitimi.
6. Öğretmenlerin terfileri için yasal temeller konulması.
7. Eğitim ve öğretim işleriyle meşgul olmak üzere bir "Milli Talim ve Terbiye Dairesi"nin kurulması.

Üçüncü Heyet-i İlmiye toplantısının son derece olumlu sonuçları olmuştur. Milli Talim ve Terbiye Dairesi'nin kurulmasından sonra eğitim işleri hakkında kararların alınması yoluna gidilmiş ve 1939'daki Milli Eğitim Şurası'na kadar benzer kongrelere ara verilmiştir. Üçüncü Heyet-i İlmiye'nin kararları Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun'un çıkarılmasında da etkili olmuştur.

⁴³ Buyse, Teknik Öğretim Hakkında Rapor, s. 67.

⁴⁴ Ortak, Atatürk Dönemi Eğitim Politikalarında Yabancı Uzman Raporlarının Etkileri, s. 184 – 194.

⁴⁵ Ortak, Atatürk Dönemi Eğitim Politikalarında Yabancı Uzman Raporlarının Etkileri, s. 338.

⁴⁶ Cavit Binbaşıoğlu, Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi, İstanbul, 1995, s. 196.

⁴⁷ Ergün, Türkiye Maarif Tarihi V, s. 2007-2008; Mustafa Ergün, Atatürk Devri Türk Eğitimi, Ankara, 1997, s. 79.

22 Mart 1926 tarih ve 789 sayılı bu kanunla “Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun” çıkarılarak Milli Eğitim teşkilatlanmasında ilk önemli düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre:

Türk Dili ile ilgili bilimsel çalışmalar için bir “Dil Heyeti” kurulacak, eğitim ve öğretim işleri ile ilgilenecek “Talim ve Terbiye Dairesi” kurulacak, Türkiye’de açılacak bütün okullar için Maarif Vekaleti’nin izni alınacaktır. Yine bu konuyla Türkiye’deki ilkokullar; şehir ve kasaba gündüz, şahir ve kasaba yatılı, köy gündüz ve köy yatılı okulları olarak belirlenmiştir. Köy yatılı ilkokulları okulu olmayan köylerin çocukları için geçerli olacak ve masrafları genel veya özel idare bütçelerinden karşılanacaktır. Ortaöğretim okulları ise; liseler, ortaokullar, ilköğretim okulları, köy öğretmen okulları olarak gruplandırılmıştır. Ayrıca Türkiye, maarif teşkilatı itibarıyla çeşitli idari mntıklara ayrılmıştı. Buna göre; Maarif Eminleri; ilköğretim öğretmenleri, yöneticileri ve başöğretmen ve diğer idari personelin idari mercii olup, il özel idare bütçelerindeki eğitim paylarının harcanmasıyla ilgili meclis-i umumilere öneride bulunmak ve mntıkası içersindeki orta öğretim kurumlarını denetlemekle görevlendirilmişlerdi. Maarif teşkilatı ile ilgili bu kanunda Türkiye’de yapılacak resmi okulların, kütüphane ve müzelerin Maarif Vekaleti’nin hazırladığı projelere göre yapılacağı da belirtilmekteydi.⁴⁸

İlgili kanun gereğince “Dil Heyeti” ve “Talim ve Terbiye Dairesi” oluşturularak önemli bir kurumsal boşluk doldurulmuştur. Yine bu kanunla öğretmenin özlük, meslek ve ekonomik haklarına ilişkin düzenlemeler getirilmiştir. Öğretmenin tanımı yapılarak yeni statüsü belirlenmiştir. Yine bakanlığın merkez ve taşra teşkilatı düzenlenerek teşkilatın daha koordineli çalışmasına zemin hazırlanmıştır.⁴⁹

Üçüncü Heyet-i İlmiye toplantısı kararlarında olduğu gibi Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun’un hazırlıklarında da John Dewey’in vermiş oldukları raporların, bazı konularda dikkate alındığı anlaşılmaktadır. Talim ve Terbiye Dairesi’nin kurulması, okul programlarının günlük hayata uygulanabilir eğitim verecek şekilde hazırlanması, köy ilkokullarının eğitim sürecinde esneklik ve çocukları köy hayatından ayırmayacak program uygulanması ve yapılacak okul, kütüphane ve müze binalarının hazırlanacak projelere göre yapılması gibi düzenlemeler bu etkiye örnek olarak gösterilebilir.

Maarif Vekaleti, bir yandan yurt dışından uzmanlar getirirken, diğer yandan da Avrupa’nın çeşitli ülkelerine ve Amerika’ya öğretmen ve öğrenci gönderiyordu. El işleri, resim ve pedagoji alanında İsveç ve Danimarka’ya, yabancı dil öğretmeni yetiştirmek üzere İngiltere ve Fransa’ya çok sayıda

⁴⁸ Düstur, Üçüncü Tertip, VII, Ankara, 1944, s. 682 – 686.

⁴⁹ Cavit Binbaşoğlu, Türkiye’de Eğitim Bilimleri Tarihi, İstanbul, 1995, s. 32

öğrenci gönderilmişti. Bu öğrenciler yurda döndükten sonra Gazi Orta Muallim Mektebi ve diğer okullarda öğretmen olarak görevlendirmişlerdir.⁵⁰

Yine cumhuriyetin ilk yıllarında başka ülkelerin eğitim sistemlerini tanımak amacıyla, yabancı ülkelerin eğitim sistemleri ve eğitim kurumları hakkında bilgi veren çok sayıda yayın yapılmış ayrıca ünlü eğitimcilerin eserlerinin Türkçe'ye çevrilmesine önem verilmiştir. Nitekim 1923 – 1928 yılları arasında 47 eser Türkçe'ye çevrilmiştir. Bunlar arasında John Dewey'in, "Çocuk ve Mektep", "Mektep ve Cemiyet", "Demokrasi ve Terbiye", Omer Buyse'un, Umumi ve Ali Amerika Tahsil Usulleri, William Rasmussen'in "Dört ile Yedi Yaş Arasındaki Çocukların Ruhiyatı" ve Alfred Binet'in "Çocuklar Hakkında Asri Fikirler"i saymak mümkündür.⁵¹

Eğitimle ilgili kongrelerin toplandığı, yurt dışından ard arda uzmanların getirildiği, Avrupa ülkelerine öğrencilerin gönderildiği bu dönemde bir çok inkılap da gerçekleştirilmiştir. Bunların en önemlisi eğitim öğretimi doğrudan ilgilendiren Arap Alfabeti'nin kaldırılmasına karar verilmesidir. Bu kanunla ilgili olarak kurulan komisyon, çalışmalarını tamamladıktan sonra hazırladığı tasarıyı meclise sunmuş ve 1 Kasım 1928 tarih ve 1353 sayı ile "Yeni Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun" kabul edilmiştir. İlgili kanunla 1.1.1929 tarihinden başlamak üzere Haziran 1929'a kadar yazışma ve işlemlerin yeni Türk alfabesine dönüştürülmesi kararlaştırılmıştır. Bütün mekteplerin Türkçe öğretimde yeni Türk harflerinin kullanılması ve eski harflerle yazılmış kitapların öğretimden kaldırılması uygulaması da yine aynı yıl başlatılmıştır.⁵²

11 Kasım 1928 tarihinde bakanlar kurulunca kabul edilip yürürlüğe giren 51 maddelik "Millet Mektebi Teşkilatına Dair Talimname" de ise Gazi Mustafa Kemal, Başöğretmen kabul edilmiş ve ilk defa kitlesel bir eğitim seferberliği başlatılmıştır. Yönetmeliğe göre 15 ile 45 yaş arası kadın - erkek okula gitmemiş bütün vatandaşlar millet mektebinin öğrencisi sayılmıştır. Ordu da aynı uygulamayı kışlada uygulamaya başlamıştır. Millet mekteplerinin uygulama dönemi olan 1928 - 1937 yılları arasında iki buçuk milyon vatandaş okur - yazar olmuştur.⁵³

Milli ve modern bir eğitim sistemi konusu ülkenin tek fırkası olan Cumhuriyet Halk Fırkası Programlarında ve kurultaylarında da yer almıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın eğitimle ilgili programında ilk görüşler 1927 yılı kurultayı sonrası yayınlanan ve kurultayın da oy birliği ile onayladığı Genel Başkanlık Program Beyannamesidir.

Beyannamede eğitimle ilgili yer alan düşünceler şunlardır:

⁵⁰ Mustafa Eski, Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adamı Mustafa Eski, Ankara, 1999, s. 166 – 167.

⁵¹ Ferit Rağıp Tuncor, "Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları Bibliyografyası (1923 – 1993), İstanbul, 1996, s. 11 – 13.

⁵² Dinç, Cumhuriyet Döneminde Eğitim Şuraları, s. 19.

⁵³ Nevzat Ayaş, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi (Kuruluşlar, Tarihçeler), Ankara, 1948, s. 425-429.

“Maarif Siyaseti,

Maarifin milli, laik ve tek mektep esasına müstenit olması önemlidir. Terbiyede hedefimiz, milli cemiyetin medeni ve içtimai kıymetini yükseltecek ve iktisadi kudretini artıracak vatandaşlar yetiştirmektir. İlk tahsilin meccani ve mecburi olması esasının en kısa müddet zarfında bilfiil tahakkuk ettirilmesi birinci derecede ehemmiyet ile takip ediyoruz. İlk tahsili bitiren vatan çocuklarının muhtelif istidatları inkişaf edebilmeli ve onların maddi ve manevi sahada müstahsil olabilmeleri temin edilmelidir. Onun için terbiye-i umumiye müesseseleri yanında meslek mekteplerini inkişaf ettirmek maarif siyasetimizin ana hatlarındandır. İlk tahsili almamış gençlere her vatandaş için lazım olan malumatı boş zamanlarında halk dersanelerinde vermeye çalışmak, muhtelif iktisadi işler gören vatandaşların istihsalini arttıracak mesleki kurslar açmak maarif programımıza dahildir...”⁵⁴

Kurultay tarafından kabul edilen programda yer alan eğitimle ilgili düşüncelere baktığımızda;

İlköğretimin mecburi ve parasız olduğunu, eğitimin amacının ülkemizin medeni ülkeler seviyesine çıkarılmasının hedeflendiği anlaşılmaktadır.

Programda yer alan millilik ve laiklik ilkesiyle de eğitimin dini makamların elinden kurtarılarak devletin denetimi altına alınması amaçlanmaktaydı.

II. Sonuç ve Değerlendirme

Osmanlı tarihi bize, bir devletin eğitim sisteminin o devletin siyasi, ekonomik ve kültürel alanlardaki başarısına yada başarısızlığına ne derece etkili olduğunu en iyi şekilde göstermektedir. Başta eğitiminde içinde bulunduğu çeşitli alanlardaki yozlaşma ve yeni gelişmelere ayak uyduramaması nedeniyle büyük devlet olma özelliğini kaybeden hatta siyasi bağımsızlığını emperyalist devletlerin kendi aralarındaki rekabete borçlu olan Osmanlı Devleti, bu konumundan kurtarmak için yoğun çaba harcamışsa da yeterli olmamıştır.

Osmanlı idarecilerinin uğraşı verdiği alanlardan birisi de eğitim öğretimdi. Özellikle Tanzimat’tan itibaren eğitim öğretimde nitelik ve nicelik olarak önemli adımlar atılmış ancak amaç birliği sağlanamamıştır. Bu nedenle milli mücadeleden itibaren Yeni Türk devletinin kuruluşunun her aşamasında eğitim öğretim en az siyasi bağımsızlık kadar ön planda tutulmuş, milli ve modern bir eğitim anlayışının uygulanması için hem yurt dışına öğretmen ve öğrenciler gönderilmeye hem de dünyaca ünlü eğitimciler Türkiye’ye davet edilmeye başlanmış ve onların verdiği raporlar da göz önüne alınarak çağdaş eğitim yasaları çıkarılmaya ve çağdaş eğitim kurumları tesis edilmeye çalışılmıştır. Bunda milli mücadeleye yön veren başta Mustafa Kemal Paşa ve

⁵⁴ Yılmaz Gülcan, Cumhuriyet Halk Partisi (1923 – 1946), (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1999, s. 299-300.

diğer önde gelen şahsiyetlerin önceki dönemlerdeki eğitim aksaklıklarından önemli ve yerinde dersler çıkarmalarının büyük rolü olmuştur.

Abstract: Education is one of the elements which indicate developing situation of a country. Turkish Republic established on the heritage of Ottoman started the endeavours to establish modern and national education system. In this matter it used the experimentation of the past period.

In Otoman State, there were “medrese” education in the base of education system. Modernizm in education field started by establishing military school in the western style. The dualizm became more clear by establishing civil school in the same style. By reason of this deterioration in Otoman education Turkish Republic needed a new, modern and national education system.

Key Words: Otoman, Republic, Education, Modern, National

Kaynakça

A- Resmi Yayınlar ve Tutanaklar

- Düstur**, Birinci Tertip II, İstanbul, 1289.
Düstur, Üçüncü Tertip, VII, Ankara, 1944.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt I, Ankara, 1959.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt VIII, Ankara, 1959.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt XI, Ankara, 1959.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt 7, Ankara, 1976.

B- Kitap ve Makaleler

- Akyüz, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, İstanbul, 1999.
Arı, Asım, “**Tevhid-i Tedrisat ve Laik Eğitim**”, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 2002-2.
Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I, Ankara, 1997.
Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II, Ankara, 1997.
Ayaş, Nevzat, **Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi (Kuruluşlar, Tarihçeler)**, Ankara, 1948.
Aytaç, Kemal, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün Eğitim Politikası Üzerine Konuşmaları**, Ankara, 1984.
Başgöz, İlhan, **Türkiye’nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk**, Ankara, 1995.
Binbaşıoğlu, Cavit, **Türkiye’de Eğitim Bilimleri Tarihi**, İstanbul, 1995.
Buyse, Omer, **Teknik Öğretim Hakkında Rapor**, Maarif Vekaleti Yay, İstanbul, 1939.
Dewey, John, **Türkiye Maarifi Hakkında Rapor**, Maarif Vekâleti Yay, Ankara, 1939.
Dinç, Sait, **Cumhuriyet Döneminde Yapılan Milli Eğitim Şuraları ve Alınan Kararların Uygulanması (1927-1960)**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999.
Ergin, Osman, **Türkiye Maarif Tarihi V**, İstanbul, 1977.
Ergün, Mustafa, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ankara, 1997.

- Eski, Mustafa, **Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adamı Mustafa Eski**, Ankara, 1999.
- Gedikoğlu, Şevket, **Kemalist Eğitim İlkeleri ve Uygulamalar**, İstanbul, 1978
- Gülcan, Yılmaz, **Cumhuriyet Halk Partisi (1923 – 1946)**, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1999.
- Irmak, Irmak, **Atatürk ve Çağdaşlaşma Atılımları**, İstanbul, 1981.
- M. Rauf İnan, “1920’lerde Türk Milli Eğitimi”, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İstanbul, 1983, s.53-67
- İzgi, Özkan, “Atatürk’ün Eğitim Politikası ve Yabancı Okullar Sorunu”, Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu I, Ankara, 1998.
- Kantarcıoğlu, Selçuk, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür**, Ankara, 1997.
- Karagözoğlu, Galip, “Atatürk’ün Eğitim Savaşı”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, II/4, (Kasım 1985).
- Karal, Enver Ziya, **Atatürk’ten Düşünceler**, İstanbul, 1986.
- Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi V**, Ankara, 1995.
- Kili, Suna, Gözübüyük, A.Ş, **Türk Anayasa Metinleri**, Ankara, 1982.
- Koçer, Hasan Ali, **Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)**, İstanbul, 1970.
- Kodaman, Bayram, **Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi**, Ankara, 1988.
- Künhe, Alfred, **Mesleki Terbiyenin İnkişafına Dair Rapor**, Maarif Vekaleti Yay, İstanbul, 1939.
- Ortak, Şaban, **Atatürk Dönemi Eğitim Politikalarında Yabancı Uzman Raporlarının Etkileri** (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2004, s. 155.
- Shaw, Stanford J. – Shaw E. Kural, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye II**, İstanbul, 1983.
- Tuncor, Ferit Ragıp, “**Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları Bibliyografyası (1923 – 1993)**”, İstanbul, 1996.
- Yücel, Hasan Ali, **Türkiye’de Ortaöğretim**, Ankara, 1994.